

TAHNİK (التحنیک)

Hurma ezmesi
veya bal gibi tatlı bir maddenin
yeni doğan çocuğun
damağına sürülmesi anlamında
bir terim.

Sözlükte “damak” anlamındaki **hanek** kökünden türeyen **tahnîk** terim olarak “ağızda yumuşatılan hurmanın veya bal gibi tatlı bir maddenin yeni doğmuş ve henüz süt emmeye başlamamış bebeğin damağına sürülmesi” demektir. Kelime, tahnîk uygulamasında hurmanın damakta ezilmesini ifade ettiği gibi bu işin eğitimle ilgili yönüne de işaret eden bir mâna taşımaktadır. Nitekim Talha b. Ubeydullah’ın Hz. Ömer’e, “Sosyal işler seni eğitti ve sana tecrübe kazandırdı” derken, “Kad hanneketke’l-umûr” ifadesini kullanması (İbnü’l-Esîr, I, 452) bunu doğrulayan bir örnektir. Tahnîkin bu terim anlamı dışında ölünün çenesinin bağlanması, abdestte çenenin altının su ile temas edecek şekilde meshedilmesi, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde sarığın etrafına sarılan tülben-din çenenin altından bir veya iki defa dolanması gibi mânaları da vardır (Mv.F, X, 276).

İslâm’dan önce de uygulanan tahnîk bir Arap âdeti olduğundan ibadet değil âdet sünnetleri arasında sayılmalıdır (M. Revvâs Kal’acî, I, 445). Fakat bu âdet Hz. Peygamber tarafından onaylandığı ve bizzat uygulandığı için müstehap kabul edilmiştir (Nevevî, XIV, 122-123; Mv.F, X, 276). Nitekim Hz. Âişe yeni doğan bebeklerin Resûl-i Ekrem’e getirildiğini, onun hayır ve bereket duasında bulunduğunu, adlarını koyduğunu ve ağzında iyice yumuşattığı kuru hurmayı damaklarına sürdüğünü anlatmaktadır (Müsned, VI, 212; Müslim, “Tahâret”, 101, “Âdâb”, 27; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 116). Hz. Hasan ile Hüseyin, Abdullah b. Ebû Talha, İbrâhim b. Ebû Mûsâ el-Eş’arî, Münzir b. Ebû Üseyd es-Sâidî, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm, Sinân b. Seleme el-Hüzelî, Abdullah b. Hâris b. Amr el-Kureşî, Abdullah b. Hâris b. Nevfel, Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb el-Adevî, Muhammed b. Nûbayt, Yahyâ b. Hallâd ez-Zürakî ve Nu’mân b. Beşîr, Resûlullah’ın tahnîk yaptığı kişiler arasındadır. Bunlardan Abdullah b. Ebû Talha gibi, henüz ana rahminde iken annesinin faziletli bir davranışı sebebiyle Hz. Peygamber’in duasına mazhar

olanlar da vardır. Ebû Talha el-Ensârî’nin eşi Ümmü Süleym bint Milhan, daha önce bir çocuğunun vefatını sabır ve tevekkülle karşıladığı için Resûl-i Ekrem’den hayırlı evlâtlar dünyaya getirme yolunda dua almış ve bir erkek çocuk doğurmuştu. Yeni doğan bebeği Hz. Peygamber’e göndermiş, bebeğin ağzına ilk lokmayı onun koymasını ve adını onun vermesini istemişti. Resûlullah bir acve hurmasını çiğneyip yumuşattıktan sonra bebeğin ağzına sürmüş, bebek hurmanın tadını alıp yutkunmaya başlayınca, “Bakin şu ensarın hurma sevgisine!” diyerek bebeğin yüzünü okşamış ve adını Abdullah koymuştur (Buhârî, “Zekât”, 69, “Libâs”, 22; Müslim, “Âdâb”, 22-23, “Fezâ’ilü’ş-şahâbe”, 107, “Libâs”, 109).

Hz. Peygamber, yeni doğan, hatta henüz doğmayan bazı çocuklara özel ilgi göstermiş, hamile olan baldızı Esmâ bint Ebû Bekir’e Hz. Âişe ile haber göndererek doğacak çocuğun adını kendisinin koyacağını söylemiştir. Çocuk doğunca ona Abdullah adını vermiş, kendi ağzında yumuşattığı hurma ile tahnîk yapmıştır (Buhârî, “Menâkıbü’l-enşâr”, 45, “Akıka”, 1; Müslim, “Âdâb”, 25-26; Tirmizî, “Menâkıb”, 44). Muhacirler Medine’ye gelince yahudilerin onlara büyü yaptıdığı, bu yüzden çocuklarının olmayacağı şeklinde bir dedikodu çıktığı için, Medine’de dünyaya gelen ilk muhacir çocuğu olması dolayısıyla Abdullah b. Zübeyr’in doğumu müslümanlar arasında büyük bir sevinçle yol açmıştır.

Bedreddin el-Aynî’ye göre hurma ile tahnîk yapma çocuğun inançlı olmasını sağlama ve Allah’tan lutuf beklentisi içinde olma düşüncesine dayanmaktadır. Resûl-i Ekrem hurma ile mümin arasında benzerlik kurmuş, hurmanın çekirdeğine varıncaya kadar faydalı olması gibi müminin de her zaman faydalı işler yaptığını söylemiştir (‘Umdetü’l-kârî, XXI, 84). Tahnîk uygulamasıyla çocuğun ruh ve beden açısından sağlıklı olması hedeflenmekte, duasından bereket umulan sâlih bir kul tarafından karakter eğitiminin ilk adımı atılan çocuğun midesine de ilk defa helâl ve tatlı bir besinin girmesi arzulanmaktadır. Tahnîk yapan kimse erkek veya kadın olabilir, ancak onun sâlih ve nezih bir kişi olmasına ve hastalıklı bulunmamasına dikkat edilmelidir. Günümüzde tahnîk uygulaması Türkiye’de ve çeşitli İslâm ülkelerinde farklı isimler altında ve değişik biçimlerde sürdürülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, I, 451-452; *Lisânü’l-‘Arab*, “hnk” md.; *Tâcü’l-‘arûs*, “hnk” md.; *Müsned*, VI, 212; İbn Sa’d, *eş-Tabakât*, VIII, 433-434; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-gâbe* (Bennâ), I, 53; III, 206, 207, 242, 285, 291, 450; V, 471; Nevevî, *Şerhu Müslim*, XIV, 122-128; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tuhfetü’l-mevdûd bi-ahkâmî’l-mevlûd* (nşr. Abdülümün’im el-Ânî), Beyrut 1403/1983, s. 23-24; Bedreddin el-Aynî, *‘Umdetü’l-kârî*, Kahire, ts. (İdâretü’l-tibâati’l-müniriyye), IX, 107; XXI, 84; Orhan Acpayamlı, *Türkiye’de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*, Erzurum 1961, s. 66; Ali el-Ahmedî, *et-Teberruk: Teberrukü’ş-şahâbe ve’t-tâbi’in bi-âşâri’n-nebi ve’ş-şâlihîn*, Beyrut 1403/1983, s. 19-24; Levent Öztürk, *Hz. Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetlerinde Kadınların Yeri*, İstanbul 2001, s. 118; M. Revvâs Kal’acî, *el-Mevsû’atü’l-fikhiyyetü’l-müeyyese*, Beyrut 1421/2000, I, 445; Muhammed Ensârî, “Tahnîk”, *DMT*, IV, 177-178; “Tahnîk”, *Mv.F, X*, 276-277; Günay Tümer, “Berekat”, *DİA*, V, 487-489.



ZEKERİYA GÜLER

TAHRAN

(تهران، طهران)

İran İslâm Cumhuriyeti’nin başşehri.

Kuzey İran’da Elburz sıradağlarının hemen güneyinde denizden ortalama 1150 m. yükseklikte kurulmuştur. Adı Ortaçağ kaynaklarında umumiyetle Tihrán, bazan Tehrân-Tahrân şeklinde kaydedilmiştir. Adının nereden geldiği ve bu yerleşim yerinin ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. X. yüzyıl İslâm coğrafyacılarından İstahrî’nin *Mesâlikü’l-memâlik* adlı eserinin farklı nüshalarında Behzân veya Behrân şeklinde geçen yerleşim yerinin Tahrân ile ilişkisinin olup olmadığı tartışmalıdır. Bununla birlikte XII. yüzyıl müelliflerinden Sem’ânî tarafından 261’de (875) Askalân’da vefat ettiği kaydedilen (*el-Ensâb*, VIII, 275) muhaddis Ebû Abdullah Muhammed b. Hammâd’ın “Tihrânî Râzi” nisbesini taşıması Tahrân’ın yerleşim yeri olarak geç III. (IX.) yüzyıldan beri mevcut olduğunu göstermektedir. Tahrân’ın yaklaşık 6 km. güneydoğusunda bulunan Rey (Rhages) kalıntılarının kuzeyinde yer alan Çeşme-i Alî tepesi ve Elburz dağları eteklerinde Kaytariye tepelerindeki arkeolojik buluntular Tahrân’ın yakın çevresinde yerleşik hayatın oldukça eskilere uzandığını ortaya koymaktadır. Tahrân adı kaynaklarda VI. (XII.) yüzyıldan itibaren sıkça geçmeye başlar. İbnü’l-Belhî, Fars eyaletindeki Gevâr’dan bahsederken narının tıpkı Tihran narı gibi olduğunu belirtir (*Fârsnâme*, s. 134). Aynı bilginin Sem’ânî tarafından tekrarlanması dikkat çekicidir. Râvendî, Irak Selçuklu Hükümdarı Sultan Arslanşah b. Tuğrul’un



Tahrân'dan
bir görünüşü

annesinin 7 Receb 561 (9 Mayıs 1166) tarihinde Rey'den Nahcivan'a giderken Tahrân'ın yukarı kısmında konakladığını yazmaktadır (*Râhatü's-sudûr*, s. 293). Tahrân'la ilgili daha dikkate değer bir tasvir yaklaşık 618 (1221) yılında bölgeden geçen Yâkût el-Hamevî'de görülür. Müellifin verdiği bilgiye göre Tahrân bu sırada on iki mahalleden oluşan büyük bir köy durumundadır. Evler genellikle yer altına inşa edilmiştir. Yerleşim yerinin etrafı bağ ve bahçelerle çevrilidir (*Mu'cemü'l-büldân*, IV, 58-59).

Tahrân, Rey'in Moğollar tarafından tahrip edilmesinden (617/1220) sonra şehir halkından bazılarının göç ederek buraya yerleşmesiyle gelişme gösterdi. Zekeriyâ el-Kazvî'nî büyük bir köy olarak nitelediği Tahrân'da pek çok ağaç, bağ ve bahçe bulunduğunu kaydetmektedir. Tahrân adı İlhanlı kaynaklarında zaman zaman küçük bir yerleşim yeri diye geçer (Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, III, 181, 287). XIV. yüzyılın ortalarında Hamdullah el-Müstevfî Tahrân'ı muteber bir kasaba olarak zikreder. Müellif bu kasabanın havasının Rey'den daha güzel olduğunu söyler (*Nüzhetü'l-kulûb*, s. 55). Tahrân, Abdullah b. Muhammed b. Kiyâ el-Mâzenderânî tarafından yaklaşık 765 (1363) yılında kaleme alınan *Risâle-i Felekiyye* adlı eserde (s. 155) 750 (1349) yılına ait bütçe içerisinde gö-

rülmektedir. Söz konusu bütçede Tahrân, vergi gelirleri Rey idarî birimine dahil olan toplam on bir yerleşim yerinden biri olarak kaydedilmiştir. İspanyol seyyahı Don Ruy Gonzales de Clavijo, Semerkant'a giderken 1404'te Tahrân'dan geçmiştir. Müellifin verdiği bilgilerden bu dönemde şehrin surlarının bulunmadığı anlaşılmaktadır (*Embassy to Tamerlane*, s. 167). Ortaçağ'da Tahrânî nisbesiyle anılan âlimler arasında muhaddis Ebû Abdullah Muhammed b. Hammâd'ın adı zikredilebilir (Sem'ânî, VIII, 274-275).

Safevîler devrinden itibaren Tahrân git-tikçe önem kazandı. Rızâ Kulî Han'ın naklettiğine göre Safevîler'in atası Seyyid Hamza'nın mezarı Tahrân'ın güneydoğusundaki Şah Abdülazîm Türbesi yakınlarında idi. Buna batıda Osmanlı, doğuda Özbek tehdidi karşısındaki elverişli konumu da eklenince Tahrân'ın etrafını Şah I. Tahmasb surlarla çevirtti ve bir pazar yeri inşa ettirdi. Şehri çeviren surlarda dört ana kapı ve 114 burç bulunmaktaydı. II. Şah İsmâil'in yerine tahta çıkmak isteyen Şehzade Hasan Mirza 985 (1577) yılında bu şehirde idam edildi. Şah I. Abbas 998'de (1589-90) Özbekler'e karşı sefere çıkarken Tahrân'da hastalandığı ve bu durumdan istifade eden Özbekler Meşhed'i ele geçirdiği için Tahrân bu dönemde bir süre uğursuz sayıldı. 1618 yılında Pietro della

Valle, Tahrân'ın Kâşân'dan daha küçük olduğunu ve beylerbeyinin burada ikamet ettiğini belirtmektedir. Sir Thomas Herbert 1627'de ziyaret ettiği Tahrân'ın nüfusunu yaklaşık 3000 hâne diye vermektedir. Avrupalı seyyahların yazdığına göre Tahrân, Afgan istilâsı esnasında Afganlılar'a direnerek onlara ağır kayıplar verdi; ancak sonunda şehir düştü. Afganlılar, 1141'de (1728) Mihmândûst savaşını kaybedince Tahrân'da büyük katliam yaparak İsfahan'a döndüler. 1173 (1760) yılında Kerim Han Zend, muhtemelen ileride devlet merkezi şeklinde kullanılması düşüncesiyle Tahrân'da hükümet binaları, divanhane, saray, harem ve muhafızlar için yapılar inşa ettirdi. Senîuddevle bunlara bir bahçe ekledi. Fakat Kerim Han Zend'in daha sonra Şîraz'ı başşehir edindiği görülmektedir. Kerim Han Zend'in 1193'te (1779) ölümünün ardından Ağa Muhammed Han Kaçar, devlet merkezi haline getirdiği Tahrân yakınlarındaki Rey'de önemli bir dinî merkez olan Şah Abdülazîm semtinde tahta çıktı. Ancak Ca'fer Han Zend, 1200 (1786) yılında Fars'tan hareketle savaşmadan Tahrân'a girdi ve burasını başşehir yaptı. Tahrân, Zendler'in ardından Kaçarlar'ın da başşehri oldu ve bu durum günümüze kadar devam etti. Mescid-i Şah Camii, Sipehsâlâr Camii ve Medresesi, Gülistan Sarayı devrin önemli yapılarıdır.

Tahrân, XIX. yüzyıl başlarındaki Fransız-İngiliz rekabeti döneminde her iki devletten gelen elçiler tarafından ziyaret edildi. Şehir, Nâsirüddin Şah'ın uzun iktidarı zamanında (1848-1896) gelişme imkânı buldu. Eski hendekle surlar ortadan kaldırılarak şehre sekizgen bir şekil verildi. İplik, silâh, kâğıt, kibritle ve şeker fabrikaları kuruldu. Eğitimi yaymak amacıyla yeni medreseler açıldı. Tahrân, Meşrutiyet devrinden itibaren gelişmesini devam ettirecek bütün İran'ın gerçek anlamda siyasî ve kültürel başşehri oldu. I. Dünya Savaşı'nda Tahrân ile Hazar denizi arasındaki bölge Rus hâkimiyetine girdi. General Muhammed Rızâ Han, 21 Şubat 1921 tarihinde Kazvîn'de bulunan 2500 kadar Kazak askeriyeye birlikte Tahrân'a girerek idareyi ele geçirdi. 1923 yılı sonunda son Kaçar hükümdarı Ahmed Şah ülkeyi terketmek zorunda kaldı. Gücü tamamen ele geçiren Rızâ Şah Pehlevî 25 Nisan 1926'da Tahrân'da tahta çıktı.

Tahrân'ın çehresi Rızâ Şah zamanında hızla değişti. 1930'da Belediye Kanunu, 1933 yılında büyük caddelerin inşası için yeni bir kanun çıkarıldı. Birbirini dikine ke-

sen geniş ve iki tarafı ağaçlıklı caddeler açılarak Tahran'a modern bir görünüm kazandırıldı. Kısa bir süre sonra bakanlık ve hükümet binaları inşa edildi. Tahran Üniversitesi (Kitâbhâne-i Millî), Müze-i İrân-ı Bâstân, Tahran Demiryolu İstasyonu ve Mihrâbâd Havaalanı bu dönemde hizmete girdi. Tahran II. Dünya Savaşı'nda Sovyet ve İngiliz askerleri tarafından işgal edildi. Şehir, 1943 yılında Franklin D. Roosevelt, Winston Churchill ve Joseph Stalin'in katılımıyla toplanan ve savaşın seyrini değiştiren önemli kararların alındığı konferansa ev sahipliği yaptı. Tahran'ın fizikî yapısı XX. yüzyılın ikinci yarısında hızlı bir değişim daha geçirdi. Şehir bu devirde büyük bir metropole dönüştü. Muhammed Rızâ Şah'a göre Gülistan Sarayı'nın büyük bir kısmı, Takıyye-i Devlet, Tophâne Meydanı, surlar ve eski kale çağdaş bir şehre uygun binalar değildi. Bu yapılar 1950 ve 1960'lı yıllarda yok edilerek yerine modern binalar inşa edildi. Tahran pazarı ikiye bölündü. Büyük ve geniş caddelerin yapımı için birçok tarihî bina yıkıldı. Pek çok eski ve önemli İran bahçesi ortadan kaldırılıp yeni yerleşim alanları açıldı.

1979 yılındaki İslâm devrimi Tahran'ın fiziksel ve demografik yapısını önemli ölçüde etkiledi. Bu devirde pek çok gecekondü binası yasal statüye kavuştu ve kısa sürede bunlara yenileri eklendi. Muhammed Rızâ Şah Pehlevî zamanında başlanan bazı projeler durduruldu ve şehirde yer alan pek çok önemli caddein adı değiştirildi. 1992 yılından itibaren bir imar planı yapılarak yeni caddeler ve kültür merkezleri açıldı. Tahran'ın kuzeyinde yer alan İlahî ve Niyâverân'da şehrin silüetini tamamen değiştiren yüksek binalar inşa edilmeye başlandı. Bu durum aynı zamanda eski zengin soyluların yerini yeni zenginlerin almasıyla şehrin sosyal dokusunu da



Tahran'da
Firdevsî
Meydanı

önemli ölçüde değiştirdi. Tahran, İran-İrak Savaşı esnasında (1980-1988) tahribata mâruz kaldı ve pek çok kişi hayatını kaybetti. Savaştan kaçan milyonlarca insanın Tahran'a gelmesiyle şehrin nüfusu hızla arttı. Savaştan sonra şehirde Sovyet tipi ucuz apartman binaları yapılmaya başlandı. Bu gelişme pek çok eski ev ve mahallenin yok olmasına sebep oldu. Tahran'a ait eski mimarinin tipik örneklerini bugün ancak Fer-mâniye, Zaferâniye, Niyâverân ve Şehrekigarp'ta görmek mümkündür.

Tahran'ın fiziksel yapısı gibi demografik yapısı da hızlı bir değişim gösterdi. Şehrin nüfusu 1268'de (1852) yapılan sayımda 155.736 kişiydi (*Âmâr-i Dârü'l-hilâfe-yi Tahrân*, s. 346, 355). Nüfus XX. yüzyılın başlarından itibaren hızla artarak 1922'de 210.000, 1940'ta 540.000, 1956'da 1,5 milyon, 1966'da 3 ve 1986'da 6 milyona ulaştı. Bu hızlı artış devam ederek 1996'da 6.759.845'e, 2009 yılının ortalarında 8.250.000'e yükseldi. Şehir XIX. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle Azerbaycan'dan, 1970'li yıllardan itibaren Güneybatı İran'dan büyük oranda göç aldı. Tahran günümüzde İran'ın sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Tahran Üniversitesi İran'ın önde gelen üniversitelerinden biri olup 1934 yılında dört fakülteyle (Tıp, Hukuk ve Siyasal Bilgiler, Edebiyat, Bilimler) öğretime başladı. Ardından Mühendislik, İlahiyat, Güzel Sanatlar, Veterinerlik, Ziraat, Dış Hekimliği, Eczacılık, Eğitim, İdarî Bilimler, Orman, İktisat gibi yeni fakülteler açıldı (geniş bilgi için bk. *Elr.*, IX, 140-156). Şehirde gıda, makine yapımı, otomotiv sanayii en başta gelen faaliyetlerdir. Bugünkü İsfahan eyaletine bağlı Necefâbâd'da yer alan eski bir kasaba Tahran adını taşımaktaydı. Mu-haddis Ebû Sâlih Ukayl b. Yahyâ et-Tahrânî (ö. 258/872), Ebû Bekir İbrâhim b. Sü-

leyman, Saîd b. Mihrân b. Muhammed, Ali b. Rüstem b. Mityâr ve Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed daha az bilinen bu kasabaya mensuptur (Sem'ânî, VIII, 271-272; Yâkût, IV, 58).

BİBLİYOGRAFYA :

İstahrî, *Mesâlik* (de Goeje), s. 209; İbnü'l-Belhî, *Fârsnâme* (nşr. G. le Strange – R. A. Nicholson), London 1921, s. 134; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VIII, 271-275; Râvendî, *Râhatü's-şudûr*, s. 293; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), IV, 58-59; Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvîni, *Âşârü'l-bilâd* (nşr. F. Wüstenfeld), Göttingen 1848, s. 228; Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmi'ü'l-tevârih* (nşr. Abdülkerim Alioğlu Alizâde), Bakü 1957, III, 181, 287; Müstevfî, *Nüzhetu'l-kulûb* (Strange), s. 55; R. G. de Clavijo, *Embassy to Tamerlane: 1403-1406* (trc. G. le Strange), London 1928, s. 167; Abdullah b. Muhammed el-Mâzenderânî, *Risâle-i Felekiyye* (nşr. W. Hinz), Wiesbaden 1952, s. 155; M. Hasan Han, *Mir'âtü'l-büldân* (nşr. Abdülhüseyn Nevâî – Mîr Hâşim Muhaddis), Tahran 1367, I, 823-951; G. le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, Cambridge 1905, s. 216-218, 229; *Maḳâlât-ı 'Allâme Ḳazvîni* (nşr. Abdülkerîm Cerbezedâr), Tahran 1362, I, 128-132; Nâsir Necmî, *Dârü'l-hilâfe-yi Tahrân*, Tahran 1362; a.m.f., *Tahrân-i 'Ahd-i Nâşiri*, Tahran 1367, tür.yer.; *Âmâr-i Dârü'l-hilâfe-yi Tahrân: Es-nâdi ez Târîhi-İctimâ'î-yi Tahrân der 'Aşr-ı Kâcâr* (nşr. Sîrûs Sa'dvendiyân – Mansûre İttihâdiyye [Nizâm Mâfi]), Tahran 1368, s. 346-355; Ca'fer Şehrî, *Târîhi-İctimâ'î-yi Tahrân der Ḳam-i Sizdehum*, Tahran 1367-68, I-VI, tür.yer.; Mahmûd Tâlekânî, *Cem'iyet, Mütâla'ât-i Câmi'âşinâsi-yi Şehr-i Tahrân*, Tahran 1370/1992, s. 3-18; V. Barthold, *Tezkire-yi Coğrafiyâ-yi Târîhi-yi İrân* (trc. Hamza Serdâdver), Tahran 1372/1993, s. 151-152; Chahryar Adle – Bernard Hourcade, *Tahrân, Pâytâht-i Divist Sâle* (trc. Ebû'l-Hasan Servkad Mukaddem v.dğr.), Tahran 1375/1997; B. Hourcade, "Tîhrân", *El²* (İng.), X, 493-496; Muhsin Mu'temedî, *Coğrafiyâ-yi Târîhi-yi Tahrân*, Tahran 1381/2002, s. 251-253, 472-483; P. Dagradi, "Due capitali nella steppa: Ankara e Tehran", *Rivista Geografica Italiana*, III, Firenze 1963, s. 271-306; V. Minorsky, "Tahrân", *IA*, XI, 658-667; a.m.f., "Tîhrân", *El²* (İng.), X, 483-487; C. E. Bosworth, "Tîhrân", a.e., X, 482-483; a.m.f., "Faculties", *Elr.*, IX, 156; J. Calmard, "Tîhrân", *El²* (İng.), X, 487-493; Muhammad-Hasan Mahdavi

Tahran'da Âzâdî Meydanı'ndaki anıt



Ardabili, "Faculties of The University of Tahrân", *Etr.*, IX, 140-142; Mortazâ Momayyez, "Faculties", a.e., IX, 142-143; Ahmad Ashraf, "Faculties", a.e., IX, 143-146; Ahmad Tafazzoli, "Faculties", a.e., IX, 146-149; Yünos Karâmatî, "Faculties", a.e., IX, 149-156; Hasan Enûşe, "Tahrân", *DMT*, V, 176-180; Ferzâne Sâsânûr v.dğr., "Tahrân", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, Tahrân 1383/2004, VIII, 705-753.



ESKO NASKALI
OSMAN GAZİ ÖZGÜDENLİ

TAHRİC

(التخریج)

Hadislerin aslı kaynaklarını
ve isnadlarını
belirleme yöntemi.

Sözlükte "çıkarmak" anlamındaki **hurûc** kökünden türeyen ve "çıkarmak, hüküm elde etmek" mânasına gelen **tahrîc** kelimesi hadis ilminde üç anlamda kullanılır. 1. Bir hadisi isnadıyla birlikte bir kitaba alıp nakletmek. Bu anlam, daha çok ilk dönem müelliflerinin derledikleri hadislerden kitap oluşturma faaliyetlerini ifade eder. 2. Belirli kitaplardan seçilen hadislerle yeni bir kitap meydana getirmek. 3. Bir eserle Hz. Peygamber'e veya sonraki iki nesle isnad edilen rivayetlerin temel kaynaklardaki yerlerini göstermek, bunların isnad ve sıhhat açısından durumuna işaret etmek. Tahrîcin ileriki dönemlerde yerleşik hale gelen bu son anlamı özellikle IV. (X.) yüzyıldan sonra isnadların uzaması, çeşitli ilim dallarına ait eserlerde kullanılan hadislerin kaynağına işaret etmeye verilen önemin giderek azalması gibi sebeplerle yaygınlık kazanmıştır. Tahrîc yapana **muharrir**, hadisin kaynağına veya râvisine **mahrec** denir. Tahrîc sonunda oluşan eserler de tahrîc adıyla anılır.

Hadis edebiyatının önemli bir türü olan tahrîc, aynı zamanda diğer ilim dallarına ait literatürün hadis ilmi açısından denetlenmesini sağlar. İçinde hadis kullanılan herhangi bir eserle aslı hadis kaynakları arasında ilişki kuran tahrîcin amacı muhtelif İslâmî ilimlere dair eserlerde dağınık halde bulunan hadislerin tesbiti, bunların isnadı ve metninin değerlendirilmesidir. Bu sebeple tahrîc literatürünün hadise bazan tenkit literatüründen daha fazla hizmet ettiği söylenebilir. Tahrîcin faydaları hem isnad hem metin incelemesi alanlarında görülür. İsnad incelemesi alanındaki faydalarından biri hadisin bütün tariklerinin bir araya getirilip karşılaştırılmasıdır. Böylece isnadın niteliği ve ayrıntıları görülür, hadisin sıhhatine dair hüküm vermede etkili olan şâhid ve mütâbi' rivayetler bi-

linir, hadisle amel edilip edilmeyeceği yönünde bir kanaat hâsıl olur. İsnadda geçen râviler müphem ise kimlikleri, değilse tedlis veya ihtilât gibi kusurlarla muallal olup olmadıkları gibi hususlar tahrîc sonucunda ortaya çıkar. Metin alanındaki faydası hadis metninde geçen ve kolayca anlaşılmayan garîb bir lafzın başka bir tarihte açıklanmış olmasıdır. Ayrıca ihtisar, kalb, tashif, tahrif, lahn, idrâc ve ziyâde gibi râvilerle ait hata, vehim ve tasarruflar yine tahrîc neticesinde öğrenilir. Nâsîh ve mensuh rivayetlere vâkıf olmak, hadislerin vürûd sebeplerine ulaşmak, mâna ile rivayet edilip edilmediğini belirlemek ve metin farklılıklarını ortaya çıkarmak, hadisi istinsah edenlerin düştüğü hataları tesbit etmek, illetleri ortaya çıkarmak da tahrîc sayesinde mümkün olur. Tahrîc, âlimlerin isnad ve hadis hakkındaki hükümlerinden hareketle onların mezheplerini ve hadis değerlendirme usullerini bilmeye de imkân tanır. Bu bilgiler, tahrîcin özellikle hilâf ve cedel maksatlı veya bir muhalefet aracı olarak kullanıldığı durumlarda hadisi daha iyi anlamaya katkı sağladığı gibi onun sıhhat derecesiyle ilgili ipuçlarını da içerir. Aynı ve İbn Hacer'in Buhârî'nin *el-Câmi'u's-ş-şâhîh*'ine yazdıkları şerhlerde görüldüğü gibi hadislerin tahrîcinde ve değerlendirilmesinde mezhep mensubiyetinin de etkili olabildiğini ortaya koyan bu durum tahrîcin bazan asıl amacı dışında kullanıldığını gösterir. Hadisleri senedsiz zikredilen bazı önemli eserlerin değer kaybına uğradığı zannı da tahrîc ile ortadan kalkar.

Hadis İlimlerinin Şubesi Olarak Tahrîc. Usulü ve kaideleri hadis ilmiyle beraber doğmuş olan tahrîc isnad ve metin incelemesinden meydana gelen hadis tenkit sürecinin bir başlangıcıdır. Bir teknik denetim mekanizması olduğu için tahrîci "fen" (ilim ve bilgi kolu) kelimesiyle ifade etmek ve hadis ilimlerinin bir şubesi olarak değerlendirmek mümkündür. Hadis ilimlerinin pek çoğuyla ilişkili olan tahrîc, bir konudaki rivayetleri çeşitli tarikleriyle görmeyi gerektirdiği için hadislere küllî bir bakış açısıyla yaklaşmaya ve onları kapsamlı biçimde değerlendirmeye imkân verir. Rivayetleri birleştirme yönteminin sağladığı imkânlarla râvilerin durumlarını belirlemeye yarayan hadis ilimlerine yakınlığı düşünüldüğünde tahrîcin hadis tenkidiyel olan münasebeti ortaya çıkar.

Tahrîc Usulleri. Tahrîc için geliştirilen usullerin uygulanmasında hadisin isnadında veya metnindeki bir vasfın bilinmesi önem taşır. Meselâ hadisin ilk râvisi olan

sahâbî biliniyorsa müsneclere ve Mizzî'nin *Tuhtetü'l-eşrâf*'ı gibi sahâbî isimlerine göre alfabetik eserlere, sahâbiden sonraki râvi biliniyorsa merâsil kitaplarına, isnaddaki bir râviden hareket edilecekse cerh-ta'dîl ve ricâl kitaplarına, müellifin ilk hocası konumundaki râvi belli ise mu'cem ve meşyeha türü eserlere başvurulabilir. Hadisin metni esas alınıyor ve ilk kelimesi biliniyorsa etrâf kitapları ile miftah ve fihristlere, metindeki herhangi bir lafzın bilinmesi durumunda *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-hadîsi'n-nebevî* gibi eserlere, hadisin konusu üzerinden araştırma yapılacaksa câmi, musannef ve sünenlerle *Miftâhu künûzi's-sünne* gibi fihristlere müracaat edilebilir. Hadisin sıhhati hakkında daha önce verilmiş bir hüküm esas alınmak suretiyle de tahrîc yapılabilir. Meselâ mevzû olduğu söylenen bir hadis için öncelikle mevzûat kitaplarına, meşhur bir hadis için meşhur hadislere dair literatüre bakmak gerekir.

Tahrîc Kaideleri. 1. Tahrîci yapılan hadisin senedi zikredilir ve yer aldığı aslı kaynaklar belli bir düzene göre sıralanır. 2. Hadisin muttasıl veya münkatî' diğer bütün tarikleri, mütâbi' ve şâhid rivayetleri, âlî ve nâzil isnadları, bedel, müsâvat ve musâfahaları toplanır. Muallak tariklerinin isnadları mümkünse vasledilir. Bütün tariklerinin keşiştiği bir râvi (medâr) varsa zikredilir. 3. Hadisin isnadındaki incelikler belirtilir ve râvilerin cerh ve ta'dîl açısından durumları hakkında mütekaddimîn âlimlerinin değerlendirmeleri aktarılır. 4. İsnad incelemesinin ardından hadisin farklı tariklerine ait metinler karşılaştırılır bunlar arasındaki farklar ve ortak noktalar belirlenir. 5. Metindeki garîb ve müphem lafızlar açıklanarak hadisteki şâz ve illetli hususlar gösterilir. 6. Âlimlerin hadisin sıhhat açısından durumu hakkındaki görüşleri zikredilir. 7. Elde edilen bütün bilgiler değerlendirilip hadisin sıhhat derecesi (hüküm) ortaya konur.

Literatür. Tahrîc bağlamında hadisleri kaynağına ilk defa Tirmizî'nin (Abdülmevcûd M. Abdüllatîf, I, 142-143) veya Nevevî'nin (Münâvî, I, 21) nisbet ettiği kaydedilmekle birlikte bazı çağdaş araştırmacıların aktardığı genel kanaate göre bu konunun öncülükleri arasında Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî, Ebû Nuaym el-İşfahânî ve Hatîb el-Bağdâdî yer almaktadır (Bekkâr, s. 18-19). İlk tahrîc eserleri içinde Beyhâkî'nin *Tahrîcü ehadîsi'l-Ümmü*'ü (Brockelmann, *GAL*, I, 447; *Suppl.*, II, 619), Hatîb el-Bağdâdî'nin Şerîf Ebû'l-Kâsım Ali b. İb-